

Ks. Paweł Kostrzewski

AJD Częstochowa

**Represje wobec Kościoła częstochowskiego w tzw. Kraju Warty w okresie
okupacji niemieckiej 1939-1945
(streszczenie)**

Diecezja częstochowska została powołana do istnienia na mocy bulli papieża Piusa XI „Vixdum Poloniae unitas” z 28 października 1925 roku. Pierwszym biskupem nowopowstałej diecezji został mianowany ks. dr Teodor Kubina, którego w pracy duszpasterskiej od 1936 roku wspierał biskup pomocniczy Antoni Zimniak. W przeddzień wybuchu II wojny światowej terytorium diecezji częstochowskiej wynosiło 8 524 km² i było zamieszkane przez 877 037 wiernych, którzy należeli do 186 parafii i 17 ekspozytur, wchodzących w skład 17 dekanatów. Prezbiterium Kościoła częstochowskiego stanowiło 385 kapłanów.

Istotną okolicznością mającą wpływ na funkcjonowanie diecezji był fakt, że na odcinku ok. 70 km zachodnia granica II Rzeczypospolitej z III Rzeszą Niemiecką pokrywała się z zachodnią granicą diecezji częstochowskiej. Pod względem administracji kościelnej na tym odcinku diecezja częstochowska graniczyła z diecezją wrocławską. Bliskość granicy miała wpływ na występowanie na tych terenach zjawiska wychodźstwa sezonowego. Polacy powracający z Rzeszy Niemieckiej donosili o narastającym napięciu i wrogości wobec Polski.

W ramach planu obronnego „Zachód” zwanego potocznie Planem „Z” zadanie obrony Górnego Śląska, Zagłębia Dąbrowskiego i powiatu częstochowskiego powierzono armii „Kraków” dowodzonej przez gen. bryg. Antoniego Szyllinga, natomiast powiatu wieluńskiego miała strzec armia „Łódź” pod dowództwem gen. dyw. Juliusza Rómmla. Po drugiej stronie granicy w przygotowaniu do napaści na Polskę stały jednostki 8 armii gen. Johanna von Blaskowitza (okolice Sycowa i Kluczborga) i 10 armii gen. Waltera von Reichenau (Śląsk Opolski).

Atak bombowy na Wieluń, miasto położone na terytorium diecezji częstochowskiej, 1 września 1939 roku ok. godz. 4.40 dało początek II wojnie światowej. W wyniku co najmniej kilku nalotów zginęło 1 200 mieszkańców Wielunia, a zabudowa miasta w ok. 70% została zniszczona. Niemcy zrzucili również bomby na

inne miejscowości diecezji częstochowskiej – Działoszyn, Felinów, Krzepice, Praszkę i Wieruszów. Na terytorium Polski wkroczyły jednostki Wehrmachtu, które w ciągu zaledwie 4 dni zajęły obszar diecezji częstochowskiej. Warto odnotować, że to właśnie w jej granicach doszło do jednej z największych bitew kampanii wrześniowej 1939 roku, a mianowicie bitwy pod Mokrą 1-2 września 1939 roku. Niemcy wkraczając do polskich miast i wsi w celu sterroryzowania ludności cywilnej podpalali domy i zabudowania gospodarcze, a przede wszystkim strzelali do przypadkowo spotkanych osób, nie wyłączając kobiet i dzieci. Pierwszymi kapłanami diecezji częstochowskiej, którzy ponieśli śmierć z rąk niemieckiego najeźdźcy byli ks. Bonawentura Metler i ks. Józef Danecki z Parzymiech i ks. Ignacy Chartliński z Działoszyna. Wszyscy trzej zostali bestialsko zamordowani 2 września 1939 roku, bez wyraźnego powodu, tylko dlatego, że byli Polakami i kapłanami. W przypadku innych kapłanów akty znęcania przybierały postać bicia, wrywania brewiarzy i różańców, zdzierania sutanny, przetrzymywania w charakterze zakładników. Zdarzało się, że od kapłanów żądano publicznego uznania wyższości Hitlera nad Bogiem.

Po 55 dniach zarządu wojskowego na zajętych ziemiach polskich został wprowadzony nowy podział administracyjny. W dniu 26 października 1939 roku weszły w życie dekrety Adolfa Hitlera - „O Strukturze i zarządzie obszarów wschodnich” z dnia 8 października 1939 roku i „O administracji okupowanych polskich obszarów” z dnia 12 października 1939 roku. Na mocy dekretu „O strukturze i zarządzie obszarów wschodnich” zachodnie i północne ziemie polskie zostały „wcielone do Rzeszy”. Z kolei w myśl dekretu „O administracji okupowanych polskich obszarów” ziemie zajęte przez wojska niemieckie, o ile nie zostały włączone do Rzeszy, weszły w skład Generalnego Gubernatorstwa. Linia podziału między terytoriami włączonymi do Rzeszy a pozostawionymi w obrębie Generalnego Gubernatorstwa przechodziła przez terytorium diecezji częstochowskiej.

Konsekwencją przeprowadzonej reformy administracyjnej był fakt, że diecezja częstochowska znalazła się w 3 odrębnych jednostkach administracyjnych. Diecezja częstochowska na obszarze powiatu wieluńskiego, części powiatu radomszczańskiego (parafie – Brzeźnica, Pajęczno, Rząśnia, Sulmierzyce) i piotrkowskiego (parafie – Kleszczów, Łękińsko, część parafii Bogdanów) weszły w skład okręgu Rzeszy Poznań (Reichsgau Poznań). Okręg ten na podstawie dekretu Fürgera z dnia 29 stycznia 1940 roku otrzymał nazwę Warthegau (62 parafie). Pozostała część terytorium diecezji częstochowskiej włączona do III Rzeszy (77 parafie) znalazła się w Prowincji Śląskiej

(od 20 grudnia 1940 roku w Prowincji Górnośląskiej). W Generalnym Gubernatorstwie znalazły się 66 parafie diecezji częstochowskiej.

Kraj Warty stanowił największy okręg administracyjny utworzony z części ziem polskich anektowanych do Rzeszy Niemieckiej. Jego terytorium wynosiło 43 942, 49 km² i było zamieszkane przez 4 693 722 mieszkańców. Analogiczny stan zaludnienia był również w końcowej fazie okupacji i wynosił 4,4 mln osób. Dzielił się na 3 rejencje z siedzibami w Poznaniu, Inowrocławiu i w Kaliszu. Nazwę rejencji kaliskiej w związku z włączeniem Łodzi (9 listopada 1939 r.) do Kraju Warty zmieniono z dniem 1 kwietnia 1940 roku na rejencję łódzką. To właśnie w jej skład weszła opisana wyżej część diecezji częstochowskiej, która pod względem administracji państwowej należała do powiatu wieluńskiego. Powiat wieluński w granicach wojennych poszerzonych o część powiatu radomszczańskiego i skrawek powiatu piotrkowskiego obejmował obszar 2.600 km² i był zamieszkały przez 260 tys. mieszkańców.

Najwyższą władzę cywilną w Kraju Warty z rozkazu Hitlera pełnił namiestnik Artur Greiser, który równocześnie był przywódcą NSDAP (gauleiter) w Kraju Warty. Nadrzędnym celem polityki Artura Greisera na terytorium Kraju Warty była jego całkowita germanizacja. Temu miała służyć eksterminacja ludności polskiej polegająca na masowych egzekucjach, aresztowaniach i zesłaniach do więzień i obozów koncentracyjnych, wysiedleniach, deportacjach na roboty przymusowe w głąb III Rzeszy.

O ile celem polityki narodowych socjalistów wobec Kościoła katolickiego w tzw. starej Rzeszy było jego zmarginalizowanie w przestrzeni publicznej, o tyle na terytorium tzw. Warthegau chodziło o jego unicestwienie. Stosunek nazistów do religii jako takiej miał tu zupełnie drugorzędne znaczenie. Doskonale zdawali oni sobie sprawę z pozycji Kościoła katolickiego w życiu narodowym Polaków. Doświadczenie wyniesione z okresu zaboru pruskiego wskazywało na Kościół jako główny bastion polskości. Warunkiem powodzenia polityki narodowościowej na ziemiach wcielonych do Rzeszy a przede wszystkim ich germanizacji, było zniszczenie Kościoła i eksterminacja przywódczej warstwy narodu, do której w pierwszej kolejności należało zaliczyć duchowieństwo. Szczegółowe założenia polityki okupanta w obszarze życia religijnego na ziemiach polskich zostały omówione w memoriale dr. Erharda Wetzla i dr. Gerharda Hechta z Urzędu Rasowo-Politycznego NSDAP z 25 listopada 1939 roku oraz w tzw. programie 13 punktów przedstawionych na konferencji zorganizowanej 10 lipca 1940 roku w Urzędzie Namiestnika Rzeszy w Poznaniu. Zawarte w tych

dokumentach wytyczne były ściśle realizowane przez Namiestnika Rzeszy w Kraju Warty Arthura Greisera, który już w okresie przedwojennym, pełniąc funkcję prezydenta senatu Wolnego Miasta Gdańska (1934-1939) zasłynął z antykatolickiej i antypolskiej polityki. Zastosowane przez Greisera wobec Kościoła katolickiego w Warthegau rozwiązania miały posłużyć za wzór do walki z Kościołem na pozostałych terenach wcielonych do Rzeszy, jak również na terenie starej Rzeszy po zakończeniu II wojny światowej.

Decydującym w określeniu statusu prawnego Kościoła katolickiego w Warthegau było rozporządzenie A. Greisera o stowarzyszeniach i związkach religijnych z 13 września 1941 roku, pozbawiające Kościół katolicki osobowości prawnej prawa publicznego. W duchu rozdziału narodowościowego wspomniane rozporządzenie powołało do istnienia 3 stowarzyszenia protestanckie (Poznański Ewangelicki Kościół Narodowości Niemieckiej w Kraju Warty, Łódzki Ewangelicki Kościół Narodowości Niemieckiej w Kraju Warty, Ewangelicko-Luterański Kościół Narodowości Niemieckiej w Zachodnim Kraju Warty) i 1 katolickie (Rzymskokatolicki Kościół Narodowości Niemieckiej w Kraju Warty). Rozporządzenie przewidywało możliwość nadania osobowości prawnej prawa prywatnego Rzymskokatolickiemu Kościołowi narodowości polskiej, ale do zakończenia wojny tego nie uczyniono, choć w tej sprawie prowadzono rozmowy z bp Walentym Dymkiem z Poznania.

Od pierwszych dni okupacji duchowni i wierni Kościoła Częstochowskiego padli ofiarą niemieckiego agresora. Wiadomość o zbombardowaniu Wielunia 1 września 1939 roku lotem błyskawicy rozeszła się wśród mieszkańców powiatu wieluńskiego, którzy w panice opuszczali swoje domostwa i udawali się na wschód, w kierunku Warszawy i Lublina. Analogicznie postąpili kapłani. Niemniej jednak po wkroczeniu Armii Czerwonej na terytorium Polski 17 września 1939 roku a następnie kapitulacji Warszawy 28 września 1939 roku w większości powrócili do swoich parafii. Spośród 6 kapłanów diecezji częstochowskiej z ziemi wieluńskiej, którzy otrzymali karty mobilizacyjne do Wojska Polskiego na stanowisko kapelanów, jedynie ks. Marian Kluszczyński, proboszcz z Bolesławca, dotarł do wyznaczonej w karcie mobilizacyjnej jednostki wojskowej, towarzysząc polskim żołnierzom w kampanii wrześniowej, w czasie internowania w Rumunii, w trakcie walk prowadzonych we Francji w 1940 roku, a następnie w Wielkiej Brytanii, gdzie pełnił funkcję kapelana w szpitalu wojskowym w Taymouth Castle w Szkocji. W źródłach nie znajduje potwierdzenia informacja

